Tietopaketti kuvailutulkkauksesta

Perustiedot kuvailutulkatun esityksen järjestämiseen

Teksti: Anu Aaltonen, kuvailutulkki

2007

Kulttuuria kaikille
Kultur för alla
Culture for All

Kulttuuria kaikille -palvelu
Kehittäminen ja yhteiskuntasuhteet KEHYS
Valtion taidemuseo Kaivokatu 2, 00100 Helsinki

Kuvailutulkkaus pähkinänkuoressa

- Kuvailutulkkaus on nähdyn muuttamista sanoiksi
- Melkein mitä tahansa voi kuvailutulkata
- Kuvailutulkkaus voi olla tässä ja nyt tapahtuvaa, tai etukäteen valmisteltua
- Kuvailutulkki voi tulkata yhdelle henkilölle, tai isolle ryhmälle
- Kuvailutulkkaus hyödyttää näkövammaisten lisäksi myös näkeviä
- Kuvailutulkkausta voi tehdä ilman teknisiä laitteita, tai laitteiden kanssa
- Kuvailutulkit ovat usein kulttuuri- ja viestintäalojen ammattilaisia ja viittomakielen tulkkeja sekä näkövammaisten parissa työskenteleviä henkilöitä
- Suomessa kuvailutulkkeja kouluttaa ja välittää Näkövammaisten Kulttuuripalvelu ry http://www.kulttuuripalvelu.fi/

Sisällys

Mitä kuvailutulkkaus on? 4
Kuka hyötyy kuvailutulkkauksesta? 4
Mitä voi kuvailutulkata ja miten? 4
Kuvailutulkkauksen periaatteita 4
Paljonko kuvailutulkkaus maksaa? 5
Ennen kuvailutulkattua tapahtumaa 5
Minkälaisia välineitä kuvailutulkkaukseen voi käyttää? 5
Kuvailutulkkauksen lajeja 6
Esimerkkejä kuvailutulkatuista tapahtumista 6
Museot 6
Teatterit 6
Elokuvat 7
Kuvailutulkkausnäytteitä 7
Kaksi kuvailutulkkaustehtävää 7
Kuvailutulkkauksen historiaa Suomessa 8
Kuvailutulkkaus maailmalla 8
Kuvailutulkkaustermejä eri kielillä 9

Mitä kuvailutulkkaus on?

Kuvailutulkkaus on visuaalisen ärsykkeen muuttamista puhutuksi kieleksi. Kuvailutulkkaus ei rajoitu kulttuuri- ja taideilmiöiden kuvailutulkkaukseen, vaan kattaa koko näkyvän maailman. Kuvailutulkkien palveluita käytetään enimmäkseen elokuvien, teatterin, museokierrosten ja taidenäyttelyiden kuvailutulkkaukseen.

Kuka hyötyy kuvailutulkkauksesta?

Kuvailutulkkauksesta hyötyvät mm. näkövammaiset ja heikkonäköiset. Kuvailutulkkauksen sovellusalueet lisääntyvät jatkuvasti. Samoin kuin äänikirjojen suosio on kasvanut Suomessa autoilijoiden keskuudessa, ovat kuvailutulkatut elokuvat löytäneet uuden asiakaskunnan amerikkalaisista rekkakuskeista. Kuvailutulkattua elokuvaa voi ”katsella” pitkiä taipaleita ajaessaan.

Mitä voi kuvailutulkata ja miten?

Periaatteessa kaikkea voi kuvailutulkata, mutta kohde vaikuttaa kuvailutulkkaukseen. Eri taiteen lajeissa on omia lainalaisuuksiaan. Kun kohde on koettavissa ainoastaan näköaistin avulla, kuten esimerkiksi maalaus, on kuvailutulkin kertoma usein ainoa informaatio, minkä vastaanottaja voi teoksesta saada. Kuvailutulkki voi silloin täydentää sanallista kuvailutulkkausta eri tavoin. Esimerkiksi sormella voi piirtää hahmoja näkövammaisen selkään. Selkään piirtäminen voi siten auttaa muotojen tai tilan hahmottamisessa. Kuvailutulkki voi myös käyttää apunaan 2-ulotteisista teoksista tehtyjä 3-ulotteisuutta tavoittelevia kohokuvia. Tai teoksen tunnelmaa vastaavaa tunnelmaa voi tulkkauksen tueksi etsiä jostain muusta taidemuodosta kuten musiikista tai kirjallisuudesta. Kuvailutulkki voi järjestää taiteilijatapaamisia tai rakentaa työpajan kuvailutulkattavan teoksen ympärille. Taideteosta ei voi - eikä muutakaan näköaistilla havaittavaa asiaa - koskaan kuvailutulkata tyhjentävästi. Taideteos sisältää kuitenkin myös sellaista tietoa, jonka voi pukea sanoiksi.

Kuvailutulkkauksen periaatteita

Kuvailutulkki toimii välittäjänä kuvailutulkattavan kohteen ja kuvailutulkkauksen vastaanottajan välillä. Kuvailutulkki pyrkii välittämään kuvailutulkattavasta kohteesta sen, mikä on oleellista ja tärkeää juuri siinä yhteydessä. Kun kuvailutulkkauksen kohteena on tila tai ympäristö, päämääränä on auttaa näkövammaista liikkumaan turvallisesti ja itsellisesti. Kun kuvailutulkataan taideteosta, on päämääränä poistaa sellaiset esteet, jotka vaikuttavat teoksen ymmärtämiseen ja kokemiseen.

Kuvailutulkkauksen vastaanottajat ovat keskenään erilaisia, joten toiveet kuvailutulkkauksesta ovat yksilöllisiä. Syntymäsokean lähtökohta kuvailun vastaanottamiselle on erilainen kuin aikuisena näkönsä menettäneen tai heikkonäköisen. Myös mieltymyksissä voi olla eroja: joku toivoo mahdollisimman neutraalia kuvailua, toinen pitää siitä kun kuvailutulkki laittaa persoonansa peliin.

Paljonko kuvailutulkkaus maksaa?

Kuvailutulkkauksen hinta määräytyy kohteena olevan teoksen pituudesta ja laajuudesta, taustatyön määrästä, tehtävän haastavuudesta ja siitä, kuinka paljon ammatillista erikoisosaamista tehtävän suorittaminen vaatii. Kuvailutulkeille voi tehdä tarjouspyynnön. Kuvailutulkki sopii tehtäväkohtaisesti kuvailutulkkauksen hinnasta tilaajan kanssa kuvailutulkkien tekemän ohjeellisen hinnoittelun mukaisesti.

Ennen kuvailutulkattua tapahtumaa

Kuvailutulkki tutustuu kuvailutulkattavaan kohteeseen ja hankkii siitä lisätietoa. Järjestelyistä sovitaan tilaajan ja kulttuurikohteen henkilökunnan kanssa. Teatterissa ja elokuvateatterissa etsitään paikka, josta kuvailutulkki voi kuvailutulkata häiritsemättä muita katsojia. Kun kyseessä on elokuvan tai teatteriesityksen kuvailutulkkaus, kuvailutulkki katsoo esityksen useita kertoja ja hakee hiljaisia kohtia, joihin kuvailutulkkauksen voi mahduttaa. Ennen esityksen alkua kuvailutulkki voi lukea käsiohjelman ja kertoa esityksen lavastuksesta, puvustuksesta ja valaistuksesta, tai järjestää pääsyn näyttämölle.

Kun kuvailutulkki valmistaa kuvailutulkkausta, hän valmistautuu kertomaan mahdollisimman selkeästi ja osuvasti sen mitä hän näkee, ilman omakohtaista tulkintaa. Kuvailutulkki voi liittää kuvailutulkkaukseen myös oman tulkintansa, esimerkiksi nykytaidetta kuvailutulkatessa, mutta silloin hän kertoo selvästi, että kyseessä on hänen oma näkemyksensä.

Minkälaisia välineitä kuvailutulkkaukseen voi käyttää?

Näkövammaisten Kulttuuripalvelu ry vuokraa kuulokkeita kuvailutulkattaviin tilaisuuksiin. Useissa auditorioissa on myös omat kuulokkeet. Jos haluaa tehdä kannettavan ja kuunneltavan kuvailutulkkaustallenteen, voi käyttää digisoitinta, esimerkiksi iPod Shufflea. Markkinoilla on myös nimenomaan näkövammaisia varten suunniteltuja laitteita, kuten Milestone 311. Saksassa on käytössä Tag It Guide- systeemi josta löytyy

tietoa osoitteesta www.dlinfo.de. Kun vie teatteriin omat laitteet on varmistettava tekniseltä henkilökunnalta, että ne eivät häiritse teatterin tekniikkaa.

Kuvailutulkkauksen lajeja

- Reaaliaikainen ja spontaani eli valmistelematon kuvailutulkkaus: Kuvailutulkataan juuri nyt edessään olevaa tilannetta tai asiaa, ilman etukäteisvalmistelua.
- Reaaliaikainen, valmisteltu kuvailutulkkaus: Kuvailutulkki kuvailutulkkaa esimerkiksi taidenäyttelyn teosta, johon on perehtynyt etukäteen ja hankkinut lisätietoja.
- Käsikirjoitettu ja tallennettu kuvailutulkkaus: Kuvailutulkki on kirjoittanut kuvailutulkkauskäsikirjoituksen esimerkiksi elokuvaan tai näyttelyyn. Käsikirjoitus luetaan ja tallennetaan ja käyttäjä voi kuunnella sen teoksen yhteydessä.

Esimerkkejä kuvailutulkatuista tapahtumista

Museot

- Diedrichsenin taidemuseon Maya II -näyttely. 2005.
- Alvar Aalto museon näyttely Jyväskylässä. 2006.
- Kyösti Wilkunan työhuonemuseo Nivalassa. 2006.
- Helinä Rautavaaran museon perusnäyttely. 2006.
- Vaihdetaanko roolia? -teatterityöpaja Teatterimuseossa. 2007
- Access to Cultural Heritage -kiertonäyttelyn kuvailutulkkauskäsikirjoituksen tekeminen ja äänittäminen. 2007.

Teatterit

- Jyväskylän kaupunginteatterin Leipurin vaimo -näytelmä. 2006.
- Kouvolan teatterin Hiirenloukku-näytelmä. 2006.
- Jyväskylän näkövammaisten koulussa Tyttö sinä olet tähti -elokuva. 2006.
- Näkövammaisteatterin Rajanylityksiä-näytelmä Iiriksessä ja Mikkelin teatteripäivillä. 2006 ja 2007.
- Kuopion kaupunginteatterin näytelmä Hotelli Molière Tampereen teatterikesässä. 2007.

Elokuvat

- YLE on teettänyt kuvailutulkkauksen TV-elokuvaan Varpunen. 2005.
- Näkövammaisten elokuvakerhossa on tulkattu mm. elokuvat Koirankynnen leikkaaja, Mies vailla menneisyyttä, Äideistä parhain

Kuvailutulkkausnäytteitä

Ote Varpuset-elokuvaan tehdystä kuvailutulkkauskäsikirjoituksesta. Käsikirjoitus Anu Aaltonen ja Jussi Johnsson. Lukijana Jussi Johnsson. Kesto 51 sekuntia.
[kuuntele osoitteessa: http://www.kulttuuriakaikille.fi/oppaita (otsikon ”Tietopaketti kuvailutulkkauksesta” alta)]

Mannerheimintie kahvilan ikkunasta nähtynä. Spontaani kuvailutulkkaus. Kuvailutulkkina Anu Aaltonen. Kesto 52 sekuntia.
[kuuntele osoitteessa: http://www.kulttuuriakaikille.fi/oppaita (otsikon ”Tietopaketti kuvailutulkkauksesta” alta)]

Access for Cultural Heritage -kiertonäyttelyn kuvailutulkkaus. Käsikirjoitus Anu Aaltonen, lukija Anu Aaltonen. Kesto 5 minuuttia 12 sekuntia.
[kuuntele osoitteessa: http://www.kulttuuriakaikille.fi/oppaita (otsikon ”Tietopaketti kuvailutulkkauksesta” alta)]

Kaksi kuvailutulkkaustehtävää

1. Tee kuvailutulkkausharjoitus. Pidä katseesi tässä tekstissä. Kun olet lukenut ohjeen sulje heti silmäsi. Kuvaile päälläsi olevat vaatteet, korut ja asusteet mahdollisimman yksityiskohtaisesti.

2. Kokeile parin kanssa kuvan kuvailutulkkausta. Ota joku kuvakortti tai valokuva, mutta älä näytä sitä parillesi. Yritä kertoa mitä näet, niin tarkasti, että parisi onnistuu piirtämään kuvasta kopion näkemättä sitä. Verratkaa alkuperäistä kuvaa parisi piirtämään kopioon. Mitä eroja huomaatte? Mikä onnistui hyvin? Mikä oli kaikista vaikeinta kuvailla? Kokeilkaa vielä toisella kuvalla niin, että parisi kuvailee ja sinä piirrät.

Kuvailutulkkauksen historiaa Suomessa

Kuvailutulkkaus-termi on otettu käyttöön Suomessa 1990-luvulla, 1980-luvulla kuvailulkkauksesta on käytetty kummitusääni-käsitettä. Suomessa Näkövammaisten Kulttuuripalvelu ry hankki 1980-luvulla kuvailutulkkauslaitteet ja Kulttuuripalvelun omia tilaisuuksia alettiin kuvailutulkata. Vuonna 1987 Erica Othman teki Taideteollisessa Korkeakoulussa lopputyönsä nimeltä Kuunneltuja kuvia kuvaamataidon opetuksen osastolle. Työssä kuvailutulkattiin Suomen kuvataiteen klassikoita. Lopputyötä on hyödynnetty Valtion taidemuseossa osana esteettömyyspalveluja. 1990-luvulla kuvailutulkattiin maalipallon EM-kisat ja kuvailutulkkaus alkoi yleistyä teattereissa ympäri Suomen.

Vuonna 1994 näyttelijä Peter Franzen luki kuvailutulkkauskäsikirjoituksen elokuvaan Kansainvälistä menoa. Hanke oli kallis ja jäätiin odottamaan Digi-tekniikan tulemista. Vuonna 2001 jaettiin Teatterin tiedotuskeskuksen kautta tietoutta kuvailutulkkauksen järjestämisestä teattereissa. Samana vuonna nykytaiteen museossa Kiasmassa järjestettiin Kipu-festivaalin yhteydessä seminaari kuvailutulkkauksesta. Näkövammaisten Keskusliiton nuorisotoimi järjesti kuvailutulkkauksen elokuvaesitykseen ja kuvailutulkkausta hyödynnettiin jääkiekon MM-kisoissa.

Vuonna 2005 Näkövammaisten Kulttuuripalvelu järjesti Kynnys ry:n kanssa koulutusillan Kynnyskino-festivaalin kuvailutulkeille. Näkövammaisten Kulttuuripalvelu sai Opetusministeriöltä apurahan kuvailutulkkauskoulutuksen järjestämiseksi ja toteutti ensimmäisen laajan koulutuksen Suomessa. Ensimmäiseltä kurssilta valmistui kahdeksan kuvailutulkkia. Kuvailutulkit Anu Aaltonen ja Jussi Johnsson tekivät lopputyönään kuvailutulkkauskäsikirjoituksen Heidi Köngäksen ohjaamaan elokuvaan Varpuset. Elokuva esitettiin YLE 1:llä ja kuvailutulkkaus lähetettiin digiverkon kautta Hollanti-kanavalla.

Vuonna 2006 perustettiin Kuvailutulkkaustoimikunta jonka tehtävänä on kuvailutulkkauksen edistäminen Suomessa. Syksyllä 2006 Näkövammaisten Kulttuuripalvelu järjesti kuvailutulkkauskoulutusjakson Jyväskylässä. Tarkoituksena oli kouluttaa kuvailutulkkeja myös pääkaupunkiseudun ulkopuolelle.

Kuvailutulkkaus maailmalla

Kuvailutulkkauksen englanninkielinen termi on Audio Description. Audio Description -käsitteen juuret ovat 1970-luvun San Franciscon yliopistossa, jossa professori Gregory Frazier lähti kehittämään näkövammaisille tarkoitettua palvelumuotoa. Audio Description määritellään usein näkövammaisille suunnatuksi teatteriesitysten, elokuvien tai televisio-ohjelmien lomaan sisällytetyksi selostukseksi tai kerronnaksi, jossa kuvaillaan tapahtumia, eleitä, ilmeitä, lavasteita ja pukuja. Selostus ajoitetaan dialogin väliin, eikä se saa peittää alleen tekstiä eikä juonen kannalta tärkeitä äänielementtejä.

Audio Description -palvelua sovelletaan myös museoiden esteettömyyden parantamisessa.

Kuvailutulkkaus on vakiinnuttanut asemansa Yhdysvalloissa, muutamissa Euroopan maissa ja Japanissa. Yhdysvalloissa vuonna 1972 bostonilainen WGBH-viestintäyhtiö lähti tuottamaan televisio-ohjelmia, joissa on kuvailutulkkausta (Audio Description) vastaava DVS- eli Descriptive Video Services -toiminto. DVS tarjoaa kuvailutulkkauksen televisio-ohjelmiin sekä vastailmestyneisiin elokuviin elokuvateattereissa. 1980-luvun alkupuolella Washingtonilainen Arena Stage -teatteri alkoi tuottaa teatteriesityksiä, joissa oli kuvailutulkkaus.

Saksassa esitettiin kuvailutulkattu elokuva elokuvateatterissa ensimmäistä kertaa vuonna 1989 ja vastaavat projektit seurasivat vuosina 1990 ja 1992. Ensimmäinen kuvailutulkattu televisioelokuva näytettiin Saksassa vuonna 1993. Vuonna 1997 Bayerische Rundfunk -televisioyhtiö aloitti omarahoitteisen ja säännöllisen kuvailutulkattujen ohjelmien tarjonnan.

Ranskalais-saksalainen Arte-televisiokanava on lähettänyt kuvailutulkattuja ohjelmia vuodesta 1996 lähtien. Vuodesta 2001 Iso-Britannian televisioyhtiöt ovat järjestäneet kuvailutulkkauksen neljään prosenttiin ohjelmistaan. Lainsäädäntö on nostamassa kuvailutulkattujen ohjelmien määrää kymmeneen prosenttiin vuoteen 2010 mennessä. Vuonna 2006 Yhdysvalloissa ja Kanadassa ilmestyi 63 uutta DVS-kuvailutulkattua elokuvaa. Ranskassa kansallinen sokeiden järjestö tarjoaa säännöllisesti kuvailutulkkattuja elokuvia. Vuonna 2007 WGBH on laajentamassa DVS- palvelua myös tietokonepeleihin ja suoratoisto-mediasoittimiin (Streaming Mediaplayer).

Kuvailutulkkaustermejä eri kielillä

Ranska: Audiodescription, audio description, audio-description, audiovision.
Saksa: Audio Beschreibung, audiobeschreibung, audiodeskription, audiodescription, Hörfilme (kuvailutulkattu elokuva)
Englanti: Audio Description
Ruotsi: Syntolkning
Tanska: Synstolkning